

Boris Golec (ur.), **Družbena in identitetna mobilnost v slovenskem prostoru med poznim srednjim vekom in 20. stoletjem**. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2019, 486 str.

Po mnenju urednika, zapisanem v predgovoru k pričujočem zborniku razprav, se je slovenska zgodovinska stroka z vprašanji družbenih in identitetnih mobilnosti doslej soočala razmeroma redko. Odpirala so se le nekatera vprašanja, odgovori nanje pa so bili posledično lahko zgolj parcialni. Člani Zgodovinskega inštituta Milka Kosa pri ZRC SAZU so skupaj z nekaterimi zunanjimi sodelavci skušali preseči to pomanjkljivost. V okviru triletnega temeljnega raziskovalnega projekta z naslovom *Družbena in identitetna mobilnost v slovenskem prostoru med poznim srednjim vekom in razpadom Habsburške monarhije* so se želeli poglobljeno posvetiti tovrstnim zgodovinskim fenomenom. Obravnavana monografija prinaša rezultate njihovih raziskav.

Pri definiranju raziskovalnega polja mobilnosti so se avtorji v grobem osredotočali na tri elemente obravnavanega fenomena. Prvi se nanaša na vertikalno socialno mobilnost posameznikov ali skupin v daljših ali krajših časovnih odsekih, drugi element predstavlja s socialno mobilnostjo neposredno ali posredno povezane identitetne spremembe, kot tretji element pa je izpostavljena mobilnost kolektivnih identitet. Posamezne družbene in identitetne mobilnosti lahko vsebujejo različne elemente ali pa se v njih – kot na primer pri konfesionalni mobilnosti – lahko prepletajo vsi trije elementi.

Monografija prinaša trinajst prispevkov, ki so razdeljeni v tri sklope, ki sledijo zgoraj omenjenim elementom. Prvi sklop se ukvarja z vprašanji socialne in identitetne mobilnosti plemstva (*Vzpon in zaton plemstva*). Miha Kosi je tako obdelal mobilnost celjske klientele (*Celjska klientela. Socialna in prostorska mobilnost nižjega plemstva v službi grofov Celjskih*). Na vrhuncu politične in ekonomske moči je krogu njihovega plemstva pripadalo več kot sto posameznikov. Kot ugotavlja avtor je v omenjenem krogu največjo prosperiteto dosegalo nižje plemstvo, ki je šele pod okriljem novih gospodov doseglo socialno in materialno promocijo, medtem ko so bili predstavniki uglednih starejših ministerialnih rodbin le redko deležni tega socialnega napredka. Istočasno opozarja na njihovo veliko geografsko mobilnost ter pogosto prenašanje težišča njihovega delovanja v druge pokrajine oz. na druga gospostva.

Dušan Kos je na primeru dveh plemiških rodbin, baronov Raigersfeldov ter grofov Gallenbergov, opozoril na interpretativne možnosti in slabosti imenjskih

knjig kot vira za socialno mobilnost plemstva (*Deželne imenjske knjige in socialna mobilnost plemstva do terezijanske davčne rektifikacije sredi 18. stoletja*). Pri tem je plastično prikazal, da v zgodnjem novem veku zemljiška posest ni bila več nujno glavni in edini vir premoženja plemstva. Posledično lahko upoštevanje zgolj podatkov iz imenjskih knjig ustvarja popačeno sliko družbene mobilnosti. Socialno sliko imetnika gospostva in njegove družine lahko po njegovem prepričanju določimo le z analizo celotnega premoženja in socialnih okoliščin, kar pa lahko storimo zgolj s pritegnitvijo dodatnih virov.

Fokus svoje raziskave je Vanja Kočever osredotočil na kranjske stanove (*Družbena in identitetna mobilnost kranjskih deželnih stanov kot posledica protireformacije in katoliške obnove*). Na osnovi teoretičnega instrumentarija Petra Burka, predstavljenega v knjigi *History and Social Theory*, je skušal družbene procese mobilnosti analizirati na podlagi treh kriterijev, in sicer glede na smer mobilnosti po družbeni lestvici, njene hitrosti ter obsega (števila) oseb vključenih v ta proces. Dinamične spremembe, ki so jim bili kranjski stanovi podvrženi v burnem času protireformacije in katoliške obnove je obdelal na primerih sedmih gradnikov oz. kolektivitet, na katerih je po njegovem mnenju slonela identiteta kranjskih deželnih stanov (dežela, deželni privilegiji, Avstrijska hiša in deželni knez osebno, branik krščanstva, Sveto rimsko cesarstvo, vera, slovenski jezik).

Miha Preinfalk se je posvetil usodi habsburškega plemstva po letu 1918 (*Habsburško plemstvo po letu 1918*). Preinfalk ugotavlja, da je kljub formalni prepovedi uporabe plemiških nazivov habsburško plemstvo v mnogih primerih na neformalni ravni ohranjalo svojo specifično identiteto. Pri tem so izstopale zlasti starejše in uveljavljene rodbine, medtem ko so mlajše plemiške rodbine težje ohranjale neformalni status. Več težav je zlasti na Slovenskem in Češkem nekdanje nadnacionalnemu plemstvu povzročalo prevzemanje novih nacionalnih identitet, v kar so jih silile spremenjene politične okoliščine. Dokončno zarezno predstavlja druga svetovna vojna in komunistične revolucije v posameznih državah, v okviru katerih je bil – tako po oceni Preinfalka – zlasti slovenski prostor izmed vseh dežel Avstro-ogrske najbolj temeljito očiščen nekdanjega plemiškega stanu.

Drugi sklop razprav (*Tržani, kosezi in svobodniki*) odpira prispevek Borisa Golca o identiteti v trgih, ki so na Kranjskem pospešeno nastajali v začetku zgodnjega novega veka (*Novonastali zgodnjenovoveški trgi na Kranjskem in njihova identiteta*). Golec jih glede na njihov način nastanka tipizira v štiri skupine in ugotavlja, da nobenega zgodnjenovoveškega trga na Kranjskem ni mogoče označiti kot trg v polnem pomenu besede. Pri tem poudarja, da je bilo naslavljanje posameznega naselja s trškim nazivom v mnogih primerih zgolj prestižne narave in pogosto ni imelo pravnoformalne osnove.

Z razkrojem teharske koseške skupnosti se je ukvarjal Željko Oset (*Teharska koseška skupnost med tradicijo in modernostjo*). Skozi življenjske zgodbe posameznih kosezov in njihovih družin je orisal njihovo postopno nazadovanje po družbeni lestvici ter zlitje s preostalim nepriviligiranim kmečkim prebivalstvom. Z njihovo socialno degradacijo je ta socialna skupina s koreninami v srednjem veku postopoma izgubljala tudi svojo lastno identiteto.

Trije prispevki se diahrono ukvarjajo z vprašanjem svobodnikov. Na osnovi virov iz druge polovice 15. stoletja in prve polovice 16. stoletja je Matjaž Bizjak (*Izvor svobodnikov na Kranjskem*) skušal preveriti veljavnost hipoteze, po kateri so analogno s 17. in 18. stoletjem tudi v starejših časih svobodniška imenja nastajala s podložniškim kupovanjem svobodne zemljiške posesti. Na osnovi najstarejših imenjskih knjig, reformiranih urbarjev ter nekaterih ohranjenih fevdnih knjig, je avtorju na primeru nekaterih imenjih uspelo pokazati na določeno stopnjo istovetnosti posameznikov ali posameznih rodbin na imenjih skozi obravnavano časovno obdobje, s čimer je vsaj v grobem okviru potrjena izhodiščna teza.

Na osnovi dveh imenjskih knjig, ki pokrivata časovni razpon od 1546 do 1661, je Miha Seručnik analiziral pojavnost svobodniških imenj (*Imenjska knjiga in kranjski svobodniki v 16. in 17. stoletju*), na primeru treh naselij (Dob pri Domžalah, Tihaboj in Vače) pa tudi dinamiko lastniških menjav teh imenj. Po pojavnosti svobodniških imenj izstopa zlasti vzhodna Gorenjska, medtem ko je število takih imenj na Notranjskem in Dolenjskem bistveno manjše, v Suhi krajini in na Kočevskem pa jih sploh ne najdemo. V vseh treh presečnih naseljih je moč slediti živahnemu lastniškemu menjavanju imenj.

V časovnem razponu med 1662 in 1757 pa je imenjske knjige skozi prizmo svobodnikov analiziral Žiga Zwitter (*Prispevek k poznavanju svobodnikov na Kranjskem od sredine 17. do sredine 18. stoletja*). Osredotočil se je predvsem na analizo prostorske razporeditve svobodnikov znotraj dežele ter na njihovo številčnost, pri čemer je ob pritegnitvi nekaterih drugih virov lahko prišel do zgolj nejasne in diferencirane slike. Po njegovem prepričanju nam dosedanja stopnja razumevanja in uvida v kompleksno problematiko svobodniških imenj, ki je pogojena s specifikko osebnih situacij in odvisnosti od zunanjih dejavnikov, še ne omogoča nedvoumne interpretacije pomembnejših prostorskih in časovnih zgostitev svobodnikov.

Zadnji sklop razprav preizprašuje družbeno mobilnost skozi prizmo izobrazbe, konfesionalnosti in narodne identitete (*Izobrazba, konfesionalnost in narodna identiteta*). Neva Makuc je odprla vprašanje o vlogi izobraževanja pri socialni mobilnosti (*Novoveška družbena mobilnost v luči šolstva notranje-avstrijskih dežel*) ter se osredotočila zlasti na vlogo ljubljanskega jezuitskega kolegija. Zaradi specifičnega ustroja in organizacije dela je jezuitsko šolstvo bistveno olajšalo progresivno družbeno mobilnost učencev, ki so po končanem šolanju svoje poklicne kariere lahko gradili tako v sami Cerkvi kot tudi izven cerkvenih institucij.

Vprašanju vključevanja posameznikov drugih veroizpovedi v tedanjo družbo se posveča Boris Golec (*Integracija vzhodnih kristjanov in muslimanov v družbo na Slovenskem med 16. in 19. stoletjem*). S svojo razpravo je skušal predvsem zapolniti raziskovalno vrzel. Dosedanje slovenske raziskave zgodnjenovoveških imigracij so se namreč osredotočale predvsem na kronologijo in dinamiko prihajanja posameznikov in skupin, zanemarjale pa so procese, ki so jim bili imigranti podvrženi po prihodu. Kljub pritegnitvi virov lokalne provenience (urbarji, katastri, listine) se avtor zaveda pomanjkanja relevantnih virov. Kot poudarja sam je podana slika lahko zgolj grobi osnutek in dobro izhodišče za nadaljnje raziskave.

S prestopanjem med različnimi veroizpovedmi se je ukvarjala tudi Lilijana Žnidaršič Golec (*Konfesionalna mobilnost na Slovenskem v zgodnjem novem veku. Katoličani, luterani, kalvinci, judje*). Študija obsega širše časovno obdobje od dvajsetih let 16. stoletja do sredine 18. stoletja ter obravnava verske prestopne v različnih družbenih skupinah, od duhovščine, plemstva in meščanstva pa vse do kmečkega prebivalstva ter najnižjih družbenih skupin (služinčad, dekle, hlapci). Tudi Žnidaršič Golčeva izpostavlja pomanjkljivost ohranjenih virov, saj nam zelo redko govorijo o notranjih vzgibih, ki so posameznika privedli do tako drastičnih korakov. Prav ta „redkobesednost“ predstavlja tudi glavno mejo obstoječih virov za analizo konfesionalne mobilnosti.

Zbornik se zaključuje s teoretično razpravo Sebastjana Vöröša (*Prebujena Trnuljčica: (narodna) identiteta med kontinuiteto in kontingenco*), v center katere avtor postavlja vprašanje osebne identitete. Z naslonitvijo na nekatere teze francoskega filozofa Mauricea Merleau-Pontyja je želel izdelati pojmovni okvir, s pomočjo katerega bi bilo možno iskati vmesne poti med dvema skrajnima koncepcijama identitete (deterministična, konstruktivistična) ter tako ponuditi alternativni pogled na odnos med človekom in svetom. Na ta način se po avtorjevem mnenju odpirajo tudi zanimive teoretske iztočnice za obravnavanje afektivnih, motivacijskih in vedenjskih momentov človekovega obstoja.

Trinajst razprav o različnih vidikih družbene in identitetne mobilnosti med poznim srednjim vekom in 20. stoletjem prinaša obilo novih pogledov na obravnavani fenomen. Vsebinsko raznovrstna besedila je težko spraviti na en sam skupni imenovalcev, kar pa že v osnovi ni niti bila ambicija raziskovalnega projekta. V bistveno večji meri predstavljajo pričujoče razprave prepotrebno introspekcijo v kompleksen sklop vprašanj, na katere pa – kot priznavajo mnogi avtorji – lahko (začasno) dajemo zgolj delne odgovore. Kljub temu ni vrednost monografije nič manjša. Ali kot je Darja Mihelič poudarila v svoji recenziji: „Monografija temelji v veliki meri na manj znanih objavljenih virih in arhivskem rokopisnem gradivu. Istočasno odpira in rešuje številna vprašanja, nakazuje pa tudi nekatere tehnične rešitve in nove raziskovalne izzive!“

Janez Mlinar